

ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΑΡΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ*
ΤΗΣ ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ ΔΑΜΟΔΟΥ
ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ *ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΛΟΓΙΚΗ*
*ΚΑΤ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ*¹.

Κάθε εγχείρημα ερμηνευτικής ανασυγκρότησης των ιδεών που εκφράζει σε κάποια από τα έργα του ένας διδάσκαλος φιλοσοφικών μαθημάτων, ο οποίος έδρασε κατά την Τουρκοκρατία, προσκρούει, εκτός των άλλων δυσχερειών², στην έλλειψη της μελέτης του υπόλοιπου έργου του, καθόσον αυτό, ως γνωστόν, ενδέχεται, ανάμεσα στα άλλα, ή να παρσμένει εν πολλοίς ανέκδοτο ή να λανθάνει. 'Αν, όμως, ως προϋπόθεση αυτού του εγχειρήματος θέσει κανείς το γεγονός ότι η πνευματική παραγωγή της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας συνοχράται ως επί το πλείστον με τη σχολική πράξη και τη διδασκτική οικονομία, τότε η ανάδειξη της παιδευτικής στοχοθεσίας του διδασκάλου, όπως αυτή διατυπώνεται ή υποδηλώνεται στο σύγγραμμά του, είναι δυνατόν να λειτουργήσει ως ερμηνευτική συνιστώσα του έργου του και να άρει, εν μέρει, τη δυσχέρεια που καταγράφουμε. Όταν μάλιστα ο ίδιος ο συγγραφέας, όπως πολύ συχνά συμβαίνει, όχι μόνο δηλώνει τη στοχοθεσία του, αλλά, ταυτόχρονα, εξηγεί ρητά τον τρόπο δόμησης του έργου του, οι αρχικές μας επιφυλάξεις αναφορικά με τη

* Αποτελεί πληρέστερη μορφή της ανακοίνωσης που έγινε (24-9-1997) στο ΣΤ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Ζάκυνθο (23-27. 9. 1997).

1. Ο πλήρης τίτλος του συγκεκριμένου έργου του Δαμοδού, που τυπώθηκε - ως γνωστόν - μαζί με τη *Ρητορική* του, έχει ως εξής: *'Επίτομος Λογική κατ' Αριστοτέλην και Τέχνη Ρητορική*. Κοινή φράσει συντεθείσαι παρά του σοφωτάτου Κυρίου Βικεντίου Δαμωδού Κεφαληνιέως. Νυν πρώτον τύποις εκδοθείσαι. Αναλώμασι μεν του τιμιωτάτου Κυρίου Πολυζώη Σπύρου του εξ Αργυροκάστρου, προτροπή δέ, και επιδιορθώσει Γεωργίου Ιερέως Φατζέα του Κηθυρέως. Ενετίησι, αψωθ'. 1759. Παρά Αντωνίω τω Τζάττα.

2. Για τα βασικά προβλήματα προσέγγισης της ελληνικής φιλοσοφίας των χρόνων της Τουρκοκρατίας βλ. Νίκου Κ. Ψημμένου, *'Η ελληνική φιλοσοφία από τὸ 1453 ὡς τὸ 1821*-'Ανθολογία κειμένων με εισαγωγή και σχόλια τ. Α': *'Η κυριαρχία τοῦ 'Αριστοτελισμοῦ - Προκορυθαλική και κορυθαλική περίοδος*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1988, σσ. 15-50.

δυνατότητα ανασυγκρότησης της σκέψης του αίρονται ακόμη περισσότερο, στο βαθμό που είναι εφικτό, η εξήγηση αυτή να αποτελέσει μία δεύτερη ερμηνευτική συνιστώσα.

Το ερμηνευτικό αυτό δίπολο, αν δεν ευνοεί, επιτρέπει να προσεγγίσει κανείς με ασφάλεια το διδασχτικό εγχειρίδιο «*Επίτομος Λογική κατ' Αριστοτέλην*» του Βικεντίου Δαμοδού (Χαβριάτα 1700 - Χαβριάτα 1754) και να καταδείξει τον τρόπο που ο «έκ πατρίδος Κεφαλληνίας»¹ διδάσκαλος κατανοούσε και συνχόλουθη δίδασκε την αριστοτελική λογική², δεδομένου ότι ο μεθοδολογικός άξονας που συγκροτούν η στοχασεσίς και ο τρόπος δόμησης ενός κειμένου διαθέτει ερείσματα και «εις τὸ παρὸν Βιβλεῖον»³ (σ. 8). Πιὸ συγκεκριμένα ο συγγραφέας, αφού διευκρινίσει, ευθύς εξ αρχής, ότι συνέθεσε τη λογική πραγματεία του «εις τὴν ἀπλὴν διάλεκτον»⁴, γεγονός άσσυ-

1. Για βιογραφικά στοιχεία βλ. Γεωργίου Ι. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, Ανατύπωση Α' Εκδόσεως (Γεωργίου Π. Κρέμου, Αθήνα, 1872), Επιμέλεια - Εισαγωγή - Ευρετήριο Τάσου Αθ. Γριτσοπούλου, εκδ. «Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν», Αθήνα, 1972, σσ. 207-208. Ακόμη βλ. Ηλία Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τ. Α', Αθήνα, 1904, σσ. 109-118 και Κωνσταντίνου Θ. Δημαρά, *Χρονολογικὰ τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ*, Πρακτικά Γ. Πανικίου Συνεδρίου, τ. Β', Αθήνα 1966, σσ. 16-21. Γενικότερα, ωστόσο, για τη ζωή και το έργο του Δαμοδού βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, Βιογραφία - Ἐργογραφία 1700-1752*, Αθήνα, 1982.

2. Βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, «*Ἡ διδασκαλία τῆς ἀριστοτελικῆς Λογικῆς ἀπὸ τὸν Βικέντιο Δαμοδὸ (1700-1752)*», Πρακτικά τοῦ Παγκοσμίου Συνεδρίου «*Ἀριστοτέλης*», Θεσσαλονίκη 7-14 Αυγούστου 1978, τ. II, Αθήνα, 1981, σσ. 420-426. Πρβλ., ωστόσο, Βικεντίου Δαμοδοῦ, «*Σύντομος ἰδέα τῆς λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων*» έκδοση-σχόλια Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, *Δευκαλίαν*, 21 (1978), Αθήνα, σσ. 64-85. Συναφῶς βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, σσ. 185-192, εἰς σύντομη παρουσίαση τοῦ έργου τοῦ Δαμοδοῦ, *Ἀμφοτέρα Λογικὴ Ἑλλάσων καὶ Μεζῶν περιπατητικὴ καὶ νεωτερικὴ*.

3. Βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, ὁ.π., σσ. 63-64, συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ συγκεκριμένου έργου.

4. Βλ. Δαμοδοῦ, ὁ.π., σ. 7. Στη θέση αυτή ο Δαμοδός διευκρινίζει ότι ο λόγος για τον οποίο συνέγραψε τη λογική στην απλή διάλεκτο είναι η «μεγάλὴ ἀφέλεια ἀποῦ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τούτην λαμβάνει ἡ Ῥητορικὴ τέχνη», ενώ επισημαίνει συναφῶς ότι συνέθεσε το έργο της Ρητορικῆς «εις τὴν κοινὴν γλῶσσαν» επιθυμώντας να ωφελησει πᾶσθε λογῆς «Ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ γένος μας». Ακόμη βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, σσ. 326-335, ειδικές παρατηρήσεις για τη γλώσσα που χρησιμοποιεῖ ο Δαμοδός. Εδώ και η παρατήρηση ότι οι λόγοι για τους οποίους γράφει στην ελληνική εξηγούνται στα «προοίμια τῶν ἔργων» του. Στην ίδια συνοχή η παρατήρηση ότι, αν ο Δαμοδός «δέν εἶναι ὁ πρῶτος πὸν χρησιμοποίησε τὴν ἀπλοελληνικὴ γλῶσσα στὸ ἔργο του εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ πρῶτος πὸν ἔγραψε σ' αὐτὴ ἔργα φιλοσοφικά, καὶ μάλιστα ὅλα του τὰ ἔργα». Συναφῶς βλ. Στεφάνου Τζιγαρά, *Συμπτυγμένη Λογικὴ*, Πρόλογος: Χαράλαμπος Παπαστάθης, Εισαγωγή-επιμέλεια: Ιωάννη Ν. Ηλιοῦδη, Γ.Α.Κ. - Ἀρχαία Νομοῦ Λάρισας, Λάρισα 1995, σ.6, ὅπου σημειώνεται ότι, ἀπὸ ὅσο εἶναι γνωστό, το έργο του Τζιγαρά εἶναι πτὸ πρῶτο χρονολογικὸ εγχειρίδιο Λογικῆς πὸν γράφτηκε στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Βλ. Παναγιώτη Αραβαντινοῦ, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ τῶν λογίων τῆς Τουρκο-*

νήθιστον» και πού, όπως πολύ πειστικά έχει υποστηριχτεί, συνδέεται κατά το μάλλον ή ήττον και με τη στάση που τήρησε αργότερα απέναντί του ο Ευγένιος Βούλγαρης¹, αναπτύσσει ο ίδιος τους στόχους συγγραφής του πονήματός του, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει στην επεξήγηση της τριμερούς διχίρεσής του.

Έτσι επισημαίνει ότι «ἀγκαλά και ὁ σκοπός» του είναι να διδάξει τη λογική σύμφωνα με τον τρόπο που την εξηγούν οι «Περιπατητικοί»², εν τούτοις δεν προτίθεται ενστερνιζόμενος τις απόψεις τους να τις κηρύξει «ἀληθινὰς εἰς τὸν Κόσμον», γιατί κεντρικός στόχος του είναι να «περισφαλίσει» τους κανόνες εκείνους δυνάμει των οποίων «τελειώνεται τὸ Λογικὸν ἔργον τῆς διανοίας». Επειδή, όμως, η λογική αποκαλείται από τον «χορόν»

κρατίας. Εισαγωγή - επιμέλεια: Κωνσταντίνου Θ. Δημαρά, Ε.Η.Μ., Ιωάννινα, 1960, σ. 207, ότι το έργο αυτό είναι «τὸ πρῶτο ἐγχειρίδιο σὲ ἀπλοελληνικὴ γλῶσσα». Τέλος βλ. Χρήστου Μαραζόπουλου, Στεφάνου Τζιγαρά, *Συνεπιτηγμένη Λογική*, βιβλιοκρισία, *Ἡπειρωτικά Χρονικά*, 32(1997), Ιωάννινα, σσ. 539-544 και ειδικά σ. 544, για την αναγκαιότητα της διερεύνησης «ἐκείνων τῶν πνευματικῶν διεργασιῶν πού σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς κοινωνικὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναπτύσσονταν, ἐπέτρεπαν, ἂν δὲν ἐνόησαν, στὰ τέλη τοῦ 17ου ἀρχὲς 18ου αἰ., τὸν προβληματισμὸ ἀναφορικὰ μὲ τὴ δυνατότητα χρήσης ἀπλούστερων ἐκφραστικῶν μέσων».

1. Βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, ὅ.π., σ. 38. Η συγγραφέας διατυπώνει την άποψη ότι η παράλειψη του Ευγενίου Βούλγαρη να αναφέρει τον Δαμοδό στην «προεισοδιώδη» αφήγηση της Λογικῆς του εκφράζει τη γενικότερη αντίθεση του Βούλγαρη σε όσους διδασκάλους χρησιμοποιούσαν την «ἀπλοελληνική» γλώσσα γεγονός που αποτυπώνεται στη φράση του «ἐκσυρικτέον ἄρα τὰ χυδαῖστὶ φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενα βιβλιδάρια». Βλ. *Η ΛΟΓΙΚΗ ΕΚ ΠΑΛΑΙΩΝΤΕ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΥΝΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ Ὑπὸ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ. Ἡς Προτέτακται ΑΦΗΓΗΣΙΣ ΠΡΟΕΙΣΟΔΙΩΔΗΣ* Περί Ἀρχῆς καὶ Προόδου τῆς κατὰ τὴν Φιλοσοφίαν Ἐνστάσεως, καὶ ΠΡΟΔΙΑΤΡΙΒΑΙ ΤΕΤΤΑΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ Εἰς ἅσας ἐν Γένει τὴν Φιλοσοφίαν Προτελεστικά. Ἐκδοθεῖσα ΣΠΟΥΔΗΤΕ ΚΑΙ ΦΙΛΟΤΙΜΩ ΔΑΠΑΝῆ του Ελλογιμωτάτου και εξοχωτάτου εν Ιατροφιλοσόφοις ΚΥΡΙΟΥ ΘΩΜΑ ΜΑΝΔΑΚΑΣΟΥ του εκ Καστορίας. Εν Λειψία της Σαξονίας εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Ἐτει αψξς', σ. 49. Συναφώς βλ. Νίκου Κ. Ψημμένου, «Ἐκσυρικτέον ἄρα τὰ χυδαῖστὶ ἐπαγγελλόμενα βιβλιδάρια - Ἀπόπειρα ἐρμηνείας», *Ὁ Ἐρανιστής*, 20 (1995), σσ. 36-46 και συγκεκριμένα σ. 44, την παρατήρηση ότι ο Βούλγαρης «προσμετροῦσε» στα απορριπτέα «βιβλιδάρια» και τα έργα του Δαμοδού. Τέλος βλ. Κώστα Θ. Πέτσιου, «Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στὸ ἔργο τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ», *Ανάτυπο ἀπὸ τὴν «Ἐννοια τῆς Ἐλευθερίας στὸ Νεοελληνικὸ Στοχασμὸ»*, *Ημίτομος Β'*, ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ, ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΑΘΗΝΑΙ, 1997, σσ. 145-162, και ειδικότερα σ. 147, σημ. 8, όπου σημειώνεται ότι η «στάση τοῦ Δαμοδοῦ στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας θὰ συναντήσει τὴν ἀπαξία τοῦ Ἐυγενίου Βούλγαρη».

2. Βλ. Δαμοδοῦ, ὅ.π., σ. 16, τη διευκρίνιση ότι οι «Περιπατητικοί Φιλόσοφοι» εἶναι τῆς «Ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας ἀκόλουθοι, οἱ ὁποῖοι κοινῶς λέγονται Φιλόσοφοι Σχολαστικοί» και διαίρουνται σε τρεῖς τάξεις, τους «Θωμιστάς», τους «Σκωτιστάς» και τους «Ὀνομεγαλίους».

των φιλοσόφων «ἀρχή και ὄργανον» της φιλοσοφίας, θεωρεί, κατά προτεραιότητα, απαρξίτητο, να αναδείξει την «φύσιν» της φιλοσοφίας, γεγονός που σπιτυγχάνει χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικά εργαλεία την οριστική και τη διαιρετική. Με αφετηρία λοιπόν τον ορισμό¹, σύμφωνα με τον οποίο η φιλοσοφία σημαίνει «τήν σπουδήν, και ἀγάπην ὁποῦ ἔχομεν διά νά ἀπολαύσωμεν τήν σοφίαν», ο Δαμοδός συνδέει τη φιλοσοφία με το ζήτημα των απαρξών του ειδέντι, ενώ με έναν δεύτερο ορισμό δέχεται ως βασικό γνώρισμά της την καθολικότητα καθορίζοντας ότι η ειδοποιός, από τις άλλες επιστήμες, διαφορά της έγκειται στο ότι η φιλοσοφία «θεωρεῖ τὰς αἰτίας»² ὄλων των πραγμάτων, θείων και ανθρώπινων.

Τα γνωρίσματα αυτά, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της πενταμερούς διάρρησης της φιλοσοφίας και των υποδιαιρέσεων που κάθε μέρος της επιδέχεται³, επιτρέπουν στον Δαμοδό, αφ' ενός να τεκμηριώσει την άποψη ότι η «φιλοσοφία περιέχει εἰς τὸν εὐρύχωρον αὐτῆς κόλπον, κάθε διανοητικήν ἀρετήν» (σ. 11) και, αφ' ετέρου, να προβεί σε συνοπτική διερεύνηση των διανοητικών αρετῶν από την οποία, με βάση την αντίληψη για τους ανβχθμούς της γνώσης, συνάγει ότι η λογική είναι επιστήμη πρακτική, δηλαδή σκοπός της είναι η «πραξις» και ειδικότερα ἡ «ποίησις» του ορθού συλλογισμού» (σσ. 15-16). Συνεφώς και με επάλληλους ορισμούς της λο-

1. Ως γνωστόν η σχολαστική παράδοση παραδίδει έξι ή οκτώ ορισμούς της φιλοσοφίας. Ενδεικτικώς βλ. Ηλία, *Προλεγόμενα τῆς φιλοσοφίας*, εκδ. Busse, Βερολίνο, 1900, σσ. 7-10. Συνεφώς βλ. Ν. Ψημμένου, *Ἡ ἑλληνική φιλοσοφία*, σσ. 236-238, τις σημειώσεις του για τους ορισμούς της φιλοσοφίας που ο Γεράσιμος Βλάχος διατυπώνει στο έργο του: «*Εἰς ἀπασαν τήν λογικήν πραγματείαν τοῦ Ἀριστοτέλους παραφράσεις και ζητήματα*».

2. Βλ. Αριστοτέλους, *Μ.τ.φ.*, Α1, 982 Α1, 982 α 1: «Ὅτι μὲν οὖν ἡ σοφία περί τινος ἀρχῆς και αἰτίας ἰστίη ἐπιστήμην δῆλον» και συναφώς βλ. Αριστοτέλους, ὁ.π., Α2, 982 β9 την επιστήμανση για τη φιλοσοφία ότι «οὐκ γάρ αὐτήν τῶν πρώτων ἀρχῶν και αἰτιῶν εἶναι θεωρητικήν».

3. Βλ. Δαμοδού, ὁ.π., σσ. 10-11: Σύμφωνα με τον Δαμοδό τα μέρη της φιλοσοφίας είναι οι διάφορες επιστήμες που εξετάζουν τα αίτια των πραγμάτων, «ὡσαν ἡ Λογική, Μεταφυσική, Φυσική, Μαθηματική και Ἡθική». Ἐς σημειωθεί επίσης ότι η Μαθηματική, σύμφωνα πάντα με τον Δαμοδό, υποδιαιρείται σε «Γεωμετρία, Ἀστρονομία, Ἀριθμητική, Μουσική, Κοσμογραφία, Ὀπτική, και Μηχανική», ενώ η Ἡθική περιέχει τήν Πολιτικήν, Οἰκονομικήν, και τήν τοῦ νόμου διδασκαλίαν». Ὅπως διαπιστώνει κανείς ο Δαμοδός συγκαταλέγει τη λογική στα μέρη της φιλοσοφίας, ενώ, αντιθέτως, οι Περιπατητικοί την εκλαμβάναν ως ὄργανό της. Ο προβληματισμός σχετικά με το αν η λογική, αποτελεί μέρος, ὄργανο ή μέρος και ὄργανο της φιλοσοφίας, συνιστά κοινό τόπο για τη σχολαστική υπομνηματογραφία. Ενδεικτικώς βλ. το έργο: *Εἰς ἀπασαν τήν λογικήν τοῦ Ἀριστοτέλους Ὑπομνήματα και Ζητήματα* υπό του Σοφωτάτου Κυρίου Κυρίου Θεοφίλου του Κορυθαλέως Εκτεθέντα, νυν δε πρώτον τύποις εκδοθέντα, και μεθ' ὅσης οἰόν τε σον της ακριβείας διορθωθέντα, παρά Κυρίου, Αλεξάνδρου Καγκελλάρου. Εντέτησι. αψκθ' Παρά Νικολάω Γλυκεῖ του εξ Ἰωαννίνων, σσ. 72-76.

γικής δικπιστώνει κατ' αρχήν τον ενδιαθέτο και ελεγκτικό της χαρακτηρη, καθόσον σημειώνει ότι στόχος της είναι να διορθώσει τον «ἔσω λόγο τῆς διανοίας», ενώ ταυτόχρονα εκφράζει τη μεθοδολογική της διάσταση, αφού η λογική, ως δικλεκτική, «δείχνει τὸν τρόπο νὰ διαλέγεται ὁ ἄνθρωπος περὶ πάντων τῶν πραγμάτων» (σ. 18). Η «φύσις» της λογικής, ωστόσο, αποκλύπτεται στην ολότητά της από τον ορισμό που τη θέλει «ἐπιστήμη πρακτική, ὅπου διευθύνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὰς νοερὰς ἐννοίας καὶ ἐνεργείας» (σ. 19-20), σε αναφορά προς τον οποίο ο Κεφκλονίτης φιλόσοφος υπογραμμίζει την αναγκαιότητα και τον οργανικό της χαρακτηρη σχετικά με τη σπουδή όλων των επιστημών και της φιλοσοφίας, αφού αυτή η λογική διδάσκει πώς συγκροτούνται «ἀληθῶς» οι ορισμοί, οι δικιρέσεις και οι συλλογισμοί που φέρουν σε ορθά συμπεράσματα. Τούτο, άλλωστε, εξηγεί, ανάμεσα στα άλλα, και τους προσδιορισμούς «θύρα» και «ὄργανον» της φιλοσοφίας, οι οποίοι, σε συνδυασμό με την ωφελιμότητά της για την «ἀπόκτησιν τῶν ἄλλων Ἐπιστημῶν», υποδηλώνουν ἐπὶ πλέον τον εισαγωγικό και προπαιδευτικό της ρόλο, γεγονός που ενισχύεται από το ότι η λογική δικιρείται σε δύο μέρη την «τοπικήν» και την «κριτικήν». Η δικίρεση αυτή ερέιδεται στο ότι η λογική, παρέχοντας τον τρόπο να «διαλέγεται ὁ ἄνθρωπος διὰ κάθε πρᾶγμα», οφείλει να καταδείξει, πρώτον τους τόπους από τους οποίους «εὐρίσκονται τὰ ἐπιχειρήματα» και δεύτερον τον τρόπο με βάση τον οποίο εἴμαστε σε θέση να δικκρίνουμε την «ἀληθινὴν ἐπιχείρησιν, ὅταν συμπεραίνομεν ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο πρᾶγμα» (σ. 20).

Δεδομένου, όμως, ότι για τη συναγωγή των συμπερασμάτων απαιτείται να «ἐνώσωμεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τὰς φωνὰς» κατὰ τέτοιον τρόπο, ὡστε από τη μία να προκύπτει κατ' ἀνάγκη η ἄλλη, οι φιλόσοφοι δικκρίνουν τρεῖς ἐνέργειες του νοῦ με τις οποίες προχωρεῖ η δίκνοια για την πρόσκτηση της κλήθειας και αποσφηνίζουν ότι, ἐπειδὴ ο νοῦς «ἐργάζεται εἰς τρεῖς τρόπους, ὅταν νοεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων», κατὰ λόγον ευθέως ἀνάλογο τρεῖς εἶναι και οι δικνοητικές ἐνέργειές του, η «ἀπλὴ ἐπίληψις», ἢ «κρίσις» και ο «συλλογισμὸς» (σ. 22). Με την πρώτη από αυτές «ἀπλῶς νοεῖ ὁ νοῦς τὰ πράγματα» δηλαδή τα «θεωρεῖ» χωρίς κατάφαση ἢ ἀπόφα-

1. Βλ. Κορυδαλέα, ὁ.π., σ. 2, τη θέση ότι η «Λογικὴ Μέθοδος» εισάγει «πρὸς πρωτοπείρους διὰ τῶν ταύτη κατορθωμένων ὀργάνων εἰς τὰ ἀνακτώρια τῆς Φιλοσοφίας εὐμαρῶς», ενώ ο Γεώργιος Σουγδουρῆς στο προοίμιο του ἔργου του Εἰσαγωγή λογικῆς χαρακτηρίζει τη λογικὴ «προπύλαιον» των επιστημών και της φιλοσοφίας. Ο πλήρης τίτλος του συγκεκριμένου ἔργου ἔχει ως εξής: Εἰσαγωγή λογικῆς ἤτοι προδιοδικησις εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους. Συντεθεισα μεν παρά του Σωφωτάτου εν διδασκάλου κυρίου Γεωργίου Σουγδουρῆ του ἐξ Ἰωαννίνων. Τύποις δε εκδοθεισα υπό Ἰωάννου Καρατζά του εκ Λευκοσίας της Κύπρου. Εν Βιέννη 1792. Εν τη Τυπογραφία του Βαουμαυστέρου.

ση, ενώ με τη δεύτερη «κρίνει τι είναι ή τι δέν είναι τὸ πρᾶγμα» καί, τέλος, με το συλλογισμό «συμπεραίνει ἀπὸ ἕνα γνωστόν, ἄλλο πρᾶγμα ἄγνωστον». Σύμφωνα με τὸ τριπλό αὐτὸ εἶδος των ενεργειῶν του νοῦ ἡ λογικὴ διαιρείται σε τρία μέρη καὶ ἔτσι ὁ Ἐπτανήσιος φιλόσοφος διαιρεῖ τὸ λογικὸ σύγγραμμά του, ἀντιστοίχως, σε τρία μέρη καὶ στο πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ διερευνᾷ τοὺς ὅρους με τοὺς ὁποῖους δηλώνουμε τὰ «πρᾶγμα ἀπλῶς ἐπιτελούμενα», στο δεύτερο μέρος πραγματεύεται τὴν πρόταση με τὴν ὁποία σημαίνεται ἡ «κρίσις τῆς διανοίας» καὶ στο τελευταῖο ἀναλύει τὴν «ἐπιχειρήσειν» με τὴν ὁποία «συμπεραίνομεν τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο πρᾶγμα» (σ. 25).

Με τὴν ἀντιστοιχίαν αὐτὴ ὁ Δαμασκός, ἀφοῦ σημειῶσει ὅτι τὴ ἴδιαν διαίρεση, «ἐφύλαξε» στα λογικὰ συγγράμματά του καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ διατυπῶσει ἐπιγραμματικὰ τὸ περιεχόμενο των ἔργων του 'Ὁργάνου', ὀλοκληρώνει τὰ «Προλεγόμενα τῆς λογικῆς» ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνάγεται ὅτι κύριος στόχος του εἶναι νὰ ὀρίσει τὴ λογικὴ, νὰ προβεῖ στὴ θεμελιώδη διχίρεσή της σε κριτικὴ καὶ τοπικὴ καὶ νὰ υπογραμμίσει τὴ σχέση της με τὴς ἐπιστῆμες καὶ τὴ φιλοσοφίαν¹. Τυτὸχρονον, με τὴν ἀνάπτυξη τῆς τριμεροῦς διχίρεσῆς της, ἐκθέτει ἀδρομερῶς τὴ θεματικὴ ὄλου του ἔργου του κατοχυρώνοντας ἔτσι τόσο τὴν ἀλληλουχίαν μεταξύ των τριῶν μερῶν του καὶ τὴν ἀμοιβαίαν σύνδεσή τους με τὰ προλεγόμενα, ὅσο καὶ τὴν κατὰ τάξη μετάβασιν στο πρῶτο μέρος στο ὁποῖο πραγματεύεται τὴν πρώτη ἐνέργεια του νοῦ, δηλαδὴ τοὺς ὅρους. Ὡς προϋπόθεση τῆς πραγμάτευσῆς του θέτει τὴν ἐξήγησιν ὅτι οἱ δηλωτικὲς των νοουμένων πραγμάτων φωνές² λέγονται στὴ λογικὴ ὄροι, που ὡς μέρη καὶ ἀκρᾶ τῆς πρότασης ἀποτελοῦν τὰ «Στοιχεῖα» κατσκευῆς του συλλογισμοῦ, ἐνῶ πρᾶλληλα, με βάση τὴν ἐρωτηματοθεσίαν τι εἶναι ὅρος πῶς διαιρεῖται καὶ ποιὲς ιδιότητες ἔχει, διαμορφώνει τὸ μεθοδολογικὸ πλαίσιο ἐξέτασης τῆς πρώτης διανοητικῆς ἐνέργειας. Πιὸ συγκεκριμένα, με ἀφετηρίαν τὴ φράση του Ἀριστοτέλη «ὄρον δὲ καλῶ, εἰς δὲ διαλύεται ἢ πρότασις, ὅλον τὸ τε κατηγορούμενον, καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται»³, προσδιορίζει ὅτι μόνο ὁ σημαντικὸς ὅρος, ὡς «σημαῖον τῶν πραγμάτων», που «σημαίνει πρᾶγμα τῆς φωνῆς διηρημένον κατὰ τὴν

1. Με τὸν ὄρο 'Ὁργανον φέρονται, ὡς γνωστόν, ὅλα τὰ λογικὰ συγγράμματα του Ἀριστοτέλη τὰ ὁποῖα εἶναι: *Κατηγορίαι*, *Περὶ Ἑρμηνείας*, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, *Ἀναλυτικὰ Ὑστερα*, *Τοπικά*, *Σοφιστικοὶ Ἐλεγχοί*. Για τὴν ἀφετηρία καὶ τὴν χρῆσιν του ὄρου βλ. Βασιλείου Ν. Τατάκη, *Λογικὴ*, Α.Π.Θ., ἐκτύπωση, Σταύρου Γεωργιάδη, Θεσσαλονίκη, 1966, σσ. 21-22.

2. Για τὴν σχέση τῆς λογικῆς με τὴ φιλοσοφίαν καὶ τὴς ἐπιστῆμες ἐνδεικτικῶς βλ. Τατάκη, ὁ.π., σσ. 38-73.

3. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Περὶ Ἑρμηνείας*, 1, 16 a 3: «Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ.»

4. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, Α1, 24 b 16, τὸν ὀρισμὸν του ὄρου.

γνώμην, καὶ θέλησιν τῶν ἀνθρώπων», αποτελεί το ερευνητικό πεδίο της λογικής.

Αντιθέτως, ο μη σημαντικός όρος δεν παρουσιάζει για τη λογική κανένα ενδιαφέρον¹, διότι δεν σημκίνει, «κατ' ἀρέσκεια» των ανθρώπων, κάτι, όπως ακριβώς, για παράδειγμα, δεν έχει καμιά σημασία η «περιβόητος φωνή βλίτηρι»² (σ. 38), αφού οι άνθρωποι δεν έχουν συμφωνήσει η φωνή αυτή να συμβολίζει κάποιο πράγμα. Δηλώνεται έτσι η συμβατική υφή της σημασίας των όρων, η οποία ερείδεται στην αντίληψη για τον μετά από συμφωνία μεταξύ των ανθρώπων προσδιορισμό του νοήματος της γλώσσας πού, σε συνδυασμό με τη θεωρία για τον αναπαραστατικό της χαρακτήρα, υποδηλώνει, εκτός των άλλων, την πεποίθηση ότι ο άνθρωπος κατέχει την ικανότητα να σημκίνει ο ίδιος, «κατὸ συνθήκην», τα πράγματα και να τα συμβολίζει με τις λέξεις. Με κριτήριο, εξ άλλου, την «διάφορον» σημασία του σημαντικού όρου ο Επτανήσιος φιλόσοφος αναπτύσσει τις διαιρέσεις που αυτός επιδέχεται με στόχο να αποδείξει ότι η ενάρχει και η ευκρίνεια των όρων αποτελούν προϋπόθεση για τη χρήση τους ως μερών της πρότασης, γιατί σε διαφορετική περίπτωση, όπως πιστοποιείται, άλλωστε, από τα παραδείγματα που ο ίδιος παραθέτει, αναφύονται σφάλματα και παρανοήσεις. Συναφής είναι ο στόχος της διερεύνησης των ιδιοτήτων του όρου, εφ' όσον από την πραγμάτευσή τους προκύπτει ότι η τήρησή τους συνιστά αναγκαίο δεδομένο της ορθής κατηγορήσεως, ενώ η παραβίασή τους έχει ως αποτέλεσμα να μη «συμπεραίνει τὸ ἐπιχείρημα» (σ. 50).

Προσδιορίζοντας επακριβέστερα το εννοιολογικό εύρος του σημαντικού όρου ο Δαμοδός, με βάση τον ορισμό ότι «καθόλου καὶ κοινὸν σημαίνει πρῶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει πολλά, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται» (σ. 56), αναπτύσσει τη διδασκαλία «περὶ τοῦ καθόλου καὶ τῶν πέντε φωνῶν τοῦ Πορφυρίου», εστιάζοντας την προσοχή του μόνο στο καθόλου «κατὰ τὸ εἶναι καὶ ὑπάρχειν», που αφορά τη λογική και ορίζεται ως «ἐν δυνάμενον ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν, καὶ λέγεσθαι περὶ αὐτοῦ διηρημένως»· αυτό το καθόλου σημκίνει «φύσιν καὶ οὐσίαν» ἢ μάλλον «ἐννοίαν φύσεως ἀπλῶς», η οποία νοείται από τη διάνοια «ἔξω τῶν ἀτόμων αὐτῆς», αλλά ενυπόρχει σε όλα τα άτομα και αναφέρεται στο καθέναν «διηρημένως, καὶ διανεμητικῶς»³.

1. Ενδεικτικῶς βλ. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Διαλεκτικά*, Σχόλια: Ιγνάτιος Μ. Σακαλής - Εισαγωγή: Χρήστος Γιανναράς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1978, σ. 52: «Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀσημοῦ φωνῆς καὶ τῆς ἀνάρθρου καὶ ἐνάρθρου οὐδεὶς λόγος τῆ φιλοσοφία.»

2. Βλ. Π. Κοτζιά-Παντελή, «Βλίτηρι, σκινδαφός, κνάξ: ἄσημοι φωναί;» *Ἑλληνικά*, 41 (1994), σσ. 7-29, τὴν εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι σχολιαστές του Αριστοτέλη πραγματεύονται τις ἀσημες φωνές.

3. Σχετικῶς με την αντίληψη του Δαμοδού για τα καθόλου και τη διαφοροποίησή του από τον Κορυδαλέα βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, ὁ.π., σ. 192. Συναφῶς βλ.

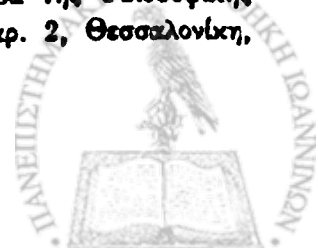

Με την αποσφήνιση του τρόπου κατηγορήσεως των καθόλου ο Επτανήσιος φιλόσοφος προοικονομεί τυυτόχρονα την αριστοτελική θεωρία σχετικά με τα γένη, στα οποία διχρούνται εκείνα που «ὡς κοινὰ καὶ ἀνώτερα» αποδίδονται στα κατώτερα διευκρινίζοντας ότι κατά τα γένη λέγονται κατηγορίες, γιατί κατηγορία σημαίνει «ἀπόδοσιν ἑνὸς ὅρου εἰς ἕτερον». Με τους διχδοχικούς ορισμούς που διχτυπώνει εξηγεί ότι οι κατηγορίες, «καθὼς εἶναι γένη ἀνώτατα πραγμάτων, καὶ διάταξες τῶν φωνῶν», εξετάζονται από τη λογική, ενώ ως «τρόποι, εἰς τοὺς ὁποίους διαιρεῖται τὸ ὄν», θεωρούνται από τη μεταφυσική, εμφανίζοντας έτσι τη διαφορά του διχλεκτικού από το μεταφυσικό, η οποία έγκειται στο ότι ο πρώτος πραγματεύεται τα γένη και τα είδη, ενώ ο δεύτερος έχει ως έργο του να ερευνά την «φύσιν» των κατηγοριών. Με τη διχίρεση της ουσίας σε κοινή και ενική, την ανάπτυξη των ιδιοτήτων της και την εξήγηση του τρόπου διάταξής της σύμφωνα με το «δένδρον τοῦ Πορφύριου», ο Δαμοδός εκπδεικνύει ότι η ουσία είναι η κυριότερη κατηγορία, γεγονός που ενισχύεται από το ότι οι άλλες κατηγορίες αποκτούν τη σημασία τους σε σχέση προς αυτήν και ολοκληρώνει έτσι τη διερεύνηση της πρώτης ενέργειας του νού, η οποία βρίσκει την κορύφωση και την αρτίωσή της στην κατηγοριοποίηση των όντων¹.

Στο δεύτερο μέρος του έργου του (σσ. 83-115) ο Δαμοδός εξετάζει την «κρίσιν», τη διωνυμική ενέργεια δυνάμει της οποίας ο νους «κρίνει τί είναι, ἢ τί δὲν εἶναι τὸ πρῶμα ὁμολογῶντας, ἢ ἀρνούμενος τὸ ἓνα διὰ τὸ ἄλλο» (σ. 22) και ειδικότερα διερευνά την πρόταση θέτοντας απορηματικά το μεθοδολογικό πλαίσιο αυτής της διερεύνησης που συνίσταται στη διτύπωση του ορισμού και την ανάπτυξη των ειδών και των ιδιοτήτων της.

Κορυθαλά, ό.π., σσ. 86-93, όπου ο Αθηναίος φιλόσοφος εξηγεί τη θέση του αναφορικά με το αν τα καθόλου υπάρχουν «πρὸ τῶν πολλῶν, ἐν τοῖς πολλοῖς, καὶ μετὰ τὰ πολλὰ». Για τις απαρχές της διδασκαλίας του τρίτου τρόπου υπάρξης των καθόλου βλ. Παναγιώτη Χρ. Νούτσου, *Ὁ Νομιναλισμός - Οἱ κοινωνικοπολιτικές προϋποθέσεις τῆς ὀστερομεσαιωνικῆς φιλοσοφίας* - έκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1980, σ. 19, σημ. 8, την επισήμανση ότι η άπόψη αυτή «ἐγκαινιάζεται στὸν Ἀλεξανδρινὸ κύκλο τῶν νεοπλατωνικῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἀριστοτέλη ἀπὸ τὸν Ἀμμώνιο». Βλ. Αμμωνίου, *Ἐξήγησις τῶν πέντε φωνῶν*, έκδ. Busse, 1891, σ. 42. Τέλος βλ. Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, *Ἡ διδασκαλία τῆς ἀριστοτελικῆς Λογικῆς ἀπὸ τὸν Βικέντιο Δαμοδὸ (1700-1752)*, Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου Ἐξ Αριστοτέλης», σσ. 424-25, την ανάπτυξη της θέσης του Δαμοδού ότι τα καθόλου υπάρχουν «μετὰ τὰ πράγματα».

1. Μια γενικότερη θεώρηση της διδασκαλίας του Στγχειρίτη για τις κατηγορίες βλ. Νικολάου Δ. Χρόνη, *Τὸ πρόβλημα τῶν Κατηγοριῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, έκδ. Κοβάνη, Ἐν Αθήναις, 1975. Συναφῶς βλ. Π. Κοτζιά-Παντελή, *Ὁ σκοπὸς τῶν Κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλη - Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῶν ἀριστοτελικῶν σπουδῶν ὡς τὸν 6. αἰῶνα*. - Α.Π.Θ., επιστημονική ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, Περίοδος Β' - Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, Παράρτημα αρ. 2, Θεσσαλονίκη, 1992.

Δεδομένου, όμως, ότι η πρόταση είναι λόγος που συντίθεται από όνομα και ρήμα¹, διχτυπώνει πρώτα τους ορισμούς των θεμελιωδών μερών του λόγου, από τους οποίους διαπιστώνεται από τη μιά μεριά η ταυτότητα αυτών των μερών ως προς το ότι είναι και τα δύο σημαντικές φωνές και από την άλλη η διχφοροποίησή τους ως προς το ότι το όνομα, σε διάκριση προς το ρήμα, «δὲν σημαίνει χρόνου διαφοράν».

Στην ίδια συνοχή προσδιορίζει ότι ο λόγος είναι φωνή σημαντική τα μέρη της οποίας, σε αντίθεση προς το όνομα και το ρήμα, έχουν - χωρισμένα ή ενωμένα - την ίδια σημασία και νοείται ως «σύνθεσις φωνῶν» που συγκροτούν κατάφαση ή απόφαση και μ' αυτόν τον τρόπο καλείται «ἐπαγγελία ἢ ἀπόφα(ν)σις»². Η επαγγελία ως «μέρος» του συλλογισμού ονομάζεται πρόταση και σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι «λόγος καταφατικός ἢ ἀποφατικός τινός κατὰ τινος»³, δηλαδή, με την πρόταση ή αποδίδουμε ένα πράγμα σε ένα άλλο ή το αποχωρίζουμε από αυτό. Ανιχνεύοντας τα είδη που παράγονται από τις διακρίσεις των προτάσεων ο Δαμοδός επεξηγεί κατ' αρχήν την έσχατη δομή της απλής πρότασης, ενώ περὶ ἀλλήλα δείχνει ότι για να κληθεῖν οι σύνθετες προτάσεις, πρέπει να συντρέχουν ειδικοί για την κάθε μία λόγοι, κοινός προνομιαστής των οποίων είναι ότι το ένα μέρος τους προϋποθέτει το άλλο, γεγονός που γενικότερα φανερώνει τον εξαρτημένο χαρακτήρα αυτών των προτάσεων⁴.

Συναφώς επεξηγεί την αναγκαιά, την ενδεχόμενη και την αδύνατη ὕλη της πρότασης, δηλαδή τη συνάφεια ή την έλλειψη συνάφειας των όρων της, σημειώνει το ρόλο των «συγκατηγορημάτων» στον προσδιορισμό της ποσότητας και της ποιότητάς της⁵ και διασφηνίζει τον τρόπο αναγωγής της άβριστης πρότασης σε καθόλου ή μερική πρόταση. Ιδιίτερη, ωστόσο, σημασία αποκτά η διαίρεση της πρότασης κατὰ την ποιότητά της, γιατί σε συνδυασμό με τη διάκρισή της «εἰς ἀληθῆ καὶ ψευδῆ», υποδηλώνει την αντίληψη σύμφωνα με την οποία η αλήθεια και το ψεύδος των προτάσεων συνίσταται στη συμφωνία ή την ασυμφωνία, αντιστοίχως, του λόγου με τα

1. Βλ. Αριστοτέλους, *Περὶ Ἑρμηνείας* 2,3,4,16 α 19-17 α 7, την εξέταση του ονόματος, του ρήματος και του λόγου.

2. Βλ. Νικηφόρου Βλεμμύδη, *Ἐπιτομή λογικῆς*, Patrologiae Graecae, τ. 142, Turnholt (Belgium), 1605, σ. 900, την παρατήρηση ότι «πρότασις δὲ καὶ πρόβλημα καὶ ἀπόφανσις καὶ ἔνστασις καὶ συμπέρασμα κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον οὐδὲν διαφέρει· κατὰ σχέσιν δὲ διενήνοχεν».

3. Βλ. Αριστοτέλους, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, Α1, 24 α 16, τον ορισμό της πρότασης. Συναφώς βλ. *Περὶ Ἑρμηνείας*, 5, 17 α 8, 17 α 20 και δ.π., 6, 17 α 25.

4. Για τις σύνθετες προτάσεις ενδεικτικῶς βλ. Θεοφίλου Βορέα, *Ἀκαδημικά*, τ. Α', *Λογική*, Τύποις «Πυρσού», Εν Αθήναις, 1932, σσ. 71-75.

5. Βλ. Αριστοτέλους, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, Β 15, 63 b 25 και συναφώς βλ. Βορέα, δ.π., σ. 64, σημ. 1,2, για το συμβολισμό των προτάσεων με τα γράμματα ΑΕΙΟ.

νοούμενα πράγματα¹. Δεδομένου, όμως, ότι οι προτάσεις «ἢ ἔχουσιν ἀντιμάχειαν, ἢ ἀντιστρέφονται, ἢ ἰσοδυναμοῦσιν», ο Επτανήσιος φιλόσοφος εξετάζει τις τρεις ιδιότητές τους, την αντίθεση, την ισοδυναμία και την αντιστροφή διερευνώντας κατά πρώτον πότε συναληθεύουν ή συμψεύδονται οι αντίθετες προτάσεις και επεξηγώντας συνακόλουθα τον τρόπο άρσης της αντίθεσής τους. Με την εξέταση αυτή, αφ' ενός αναδεικνύει τον αλληλένδετο χαρακτήρα της αντίθεσης και της ισοδυναμίας των προτάσεων, ενώ θεμελιώνει ταυτόχρονα την «κρίσιν» στις λογικές αρχές και προπάντων στην αρχή της μη αντίφασης και, αφ' ετέρου, σε συνδυασμό με τη διερεύνηση των τριών τρόπων της αντιστροφής αλλά και τη γενικότερη συλλογιστική αμεσότητα των τριών ιδιοτήτων, προετοιμάζει τη διδασκαλία του συλλογισμού.

Έτσι στο τρίτο μέρος του έργου του (σσ. 116-175) ο Κεφαλονίτης φιλόσοφος διαλαμβάνει την «ἐπιχειρήσιν», την τρίτη διανοητική ενέργεια, «διαμέσον τῆς ὁποίας συμπεραίνομεν καὶ φανερώνομεν τὸ ἓνα ἀπὸ ἄλλο πρᾶγμα» επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην «λογικὴν ἐπιχειρήσιν» και πῶς συγκεκριμένα στο «τελειότερον» είδος της, το συλλογισμό, που ορίζεται ως «ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν ὁποίαν δύο ὄροι ἐνοῦνται ἀλλήλων εἰς τὴν συνέπειαν» χωρίς, ωστόσο, να παραλείψει να παρουσιάσει συνοπτικά και τα άλλα είδη της λογικής «ἐπιχειρήσεως»². Προϋπόθεση της ορθής συγκρότησης του συλλογισμού που, κατά τον Αριστοτέλη, είναι «λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων, ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῶ ταῦτα εἶναι»³, αποτελεί η διερεύνηση της ὕλης του και έτσι ο Επτανήσιος φιλόσοφος επεξηγεί ότι ο συλλογισμός έχει από τη φύση του τρεις όρους και ότι από το συνδυασμό αυτών των όρων σχηματίζονται οι προτάσεις του⁴, η φερονυμία των οποίων είναι αντίστοιχη προς την ονοματοθεσία του όρου που κάθε μία από αυτές περιέχει⁵. Η διερεύνηση της ὕλης του συλλογισμού του επιτρέπει κατ' αρχήν να πραγματοποιηθεί τα τρία συλλογιστικά σχήματα και κατ' ακολουθίαν, αφού σημειώσει ότι μερικοί λογικευόμενοι προσθέτουν

1. Βλ. Αριστοτέλους, *Μ.ε.φ.*, Γ 7, 1011 b 24: «Τὸ μὲν γὰρ λέγειν τὸ ὄν μὴ εἶναι ἢ τὸ μὴ ὄν εἶναι ψεῦδος, τὸ δὲ ὄν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὄν μὴ εἶναι ἀληθές.»

2. Βλ. Δαμοδοῦ, ὁ.π., σ. 118, τη διαίρεση της λογικής «ἐπιχειρήσεως» σε ἔξι είδη, «Εἰς ἐπαγωγὴν, δόλημα, σωφίτην, ἐνθύμημα, καὶ συλλογισμόν.»

3. Βλ. Αριστοτέλους, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, Α1, 24 b 18, τον ορισμό του συλλογισμού. Συναφῶς βλ. *Τοπικά*, Α1 100 a 25, τον ἴδιο ορισμό ελαφρῶς παραλλαγμένο.

4. Βλ. Αριστοτέλους, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, Α 25, 42 a 30: «Πᾶσα ἀπόδειξις καὶ πᾶς συλλογισμὸς ἔσται διὰ τριῶν ὄρων μόνον», από όπου συνάγεται ότι ο συλλογισμός πᾶς δύο προτάσεων καὶ οὐ πλείονων.»

5. Βλ. Αριστοτέλους, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, Α 4, 26 a 21: «Λέγω δὲ μείζον μὲν ὄν μᾶλλον ἐν ᾧ τὸ μέσον ἔστί, ἕλαττον δὲ τὸ ἐπὶ τὸ μέσον ὄν.»

και το τέταρτο σχήμα, το οποίο «εὖρεν ὁ Γαληνός»¹, να διεξέλθει τους συλλογιστικούς τρόπους εισηγούμενος και τους κανόνες δυνάμει των οποίων ο «διαλεκτικός» είναι σε θέση να διακρίνει τους «εὐσυλλογίστους» από τους «ἀνωφελεῖς καὶ ἀσυλλογίστους» συλλογισμούς².

Την ασφαλέστερη, ωστόσο, βάση για την ορθότητα του συμπεράσματος συνιστούν οι δύο ιδιότητες του συλλογισμού, η «ἀπόδειξις» και η «ἀναγωγή», καθόσον με την πρώτη από αυτές, χρησιμοποιώντας τις «κοινὰς λογικὰς ἀρχάς», στις οποίες επερείδονται οι κατὰ φύσιν και οι αποφατικοί συλλογισμοί, «δείχνωμεν, τῆς συνεπειᾶς τὴν γνησιότητα», ενώ με τη δεύτερη, ἢ μετατρέπουμε τον «ἀτελή» συλλογισμό «εἰς τέλειον»³ και ευθύν, ἔτσι ὥστε να καθίσταται φανερὴ ἡ γνησιότητα του συμπεράσματος του ἢ, με βάση την αρχὴ της μη ἀντίφασης, ἀνάγουμε το συλλογισμό «πρὸς τὸ ἀδύνατον»⁴. Στον ἔλεγχο, ἐξ ἄλλου, της ορθότητας του συλλογισμού ἀποβλέπει ο Δαμοδός και με το ὅτι, σε ἀντίθεση πρὸς τὴ συνοπτικὴ παρουσίαση των εἰδῶν του συλλογισμού, ἐπιλαμβάνεται, κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον δι-εξοδικότερα, τὸ σοφιστικὸ συλλογισμό, ὁ οποίος συγκροτεῖται ἀπὸ ψευδεῖς προτάσεις που «κατὰ φαντασίαν φαίνονται ἀληθιναῖς, διὰ τὴν μορφὴν τῆς ἐπιχειρήσεως» και, κατὰ συνέπεια, ἡ ἐξέτασή του κρίνεται ἀναγκαστικὰ για τὴν ἀποφυγὴ τῆς πλάνης και τὴν ἀντιδιαστολὴ των παραλογισμῶν ἀπὸ τους ὀρθοὺς συλλογισμούς⁵.

Ἄλλωστε, ἡ διδασκαλία των σοφισμάτων συνάδει με τὴ γενικότερη ἀντίληψη του Δαμοδού σύμφωνα με τὴν ὁποία ἡ κατὰδειξη τῆς «ὀρθῆς ἐπιχειρήσεως» ἐκπληρώνεται ἀπὸ τὴν «κριτικὴν» λογικὴ, τὴν ἐξέταση τῆς ὁποίας ὀλοκληρώνει στη θέση αὐτὴ ἀλλὰ, ὅπως ἔχει ἤδη σημειώσει, καταγίνεται στο ἔργο του και με τὴν «τοπικὴν», μολοντί πολλοὶ διδάσκαλοι τῆς λογικῆς δὲν τὴν ἐξετάζουν, «ὡς μέρος ἴδιον τῆς Ρητορικῆς». Ἐτσι, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἐξηγεῖ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ὁ διαλεκτικὸς μπορεῖ να βρεῖ «τὰ ἐπι-

1. Για τὴν ἀπόδοση του τέταρτου σχήματος στον Κλαύδιο Γαληνό και τὸν προβληματισμό σχετικά με τὴν ἐγκυρότητά του ἐνδεικτικῶς βλ. Βορέα, ὅ.π., σσ. 20, 96, 113, 118.

2. Βλ. Δαμοδού, ὅ.π., σ. 134, τὶς συμβολικὲς φωνές των «εὐσυλλογίστων» συλλογισμῶν και ἐνδεικτικῶς βλ. Βορέα, ὅ.π., σ.104, για τὴν προέλευση και τὴ χρῆση αὐτῶν των μνημονικῶν λέξεων.

3. Βλ. Ἀριστοτέλους, Ἐπιτομὴ Πρώτερα, Α1, 24 b 23-26, τους ὀρισμούς του τέλειου και του ἀτελοῦς συλλογισμού.

4. Για τὴν εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπαγωγὴ βλ. Ἀριστοτέλους, Ἐπιτομὴ Πρώτερα, Β 11 - Β 13. Συναφῶς βλ. Ἀριστοτέλους, ὅ.π., Α 23, 41 a 21-37, τὸν τρόπο με βάση τὸν ὁποῖο «περαίνονται» οἱ «δεικτικοί» και οἱ «διὰ τοῦ ἀδυνάτου» συλλογισμοί.

5. Για τὴν ἀντιδιαστολὴ αὐτὴ κυρίως βλ. Ἀριστοτέλους, Περὶ τῶν Σοφιστικῶν Ἐλέγχων, 1.

χειρήματα, ἤγουν τὸν μέσον δρον»¹, με βάση τον οποίο συγκροτείται ο συλλογισμός, και από το άλλο, αναπτύσσει με συντομία είκοσι «έντέχνους τρόπους» στους οποίους θεμελιώνεται η απόδειξη, γεγονός που αναδεικνύει τη στοχοθεσία της τοπικής λογικής και αιτιολογεί, εν πολλοίς, τη συμπεριληψή της από το Δαμοδό στο πόνημά του.

Το συμπέρασμα αυτό σε συνδυασμό με τη λειτουργία που επιτελεί η κριτική λογική δικαιώνει κατ' αρχήν την επιλογή σχετικά με τη λήψη της στοχοθεσίας και της διάρθρωσης του συγγράμματος του Δαμοδού ως ερμηνευτικών κλειδιών για την αποκρυστάλλωση της λογικής σκέψης του, ενώ καθιστά ευκρινέστερα αντιληπτή την προτεραιότητα που αποδίδει στην κριτική έναντι της τοπικής λογικής και τον επιβοηθητικό ρόλο που επιφυλάσσει για τη δεύτερη. Το ουσιώδες, ωστόσο, έγκειται στο ότι το έργο του Δαμοδού - άρρηκτα συνδεδεμένο με την εκπαιδευτική πραγματικότητα της εποχής του - προσγράφεται ως μία πολύτιμη μαρτυρία του τρόπου διδασκαλίας της αριστοτελικής λογικής, αφού εκφράζει, μερικώς τουλάχιστον, τις εκπαιδευτικές ανάγκες των απρχών της μετακορυδαλικής περιόδου, για την ικανοποίηση των οποίων προφανώς και εκπονήθηκε².

1. Για τη διδασκαλία εύρεσης του μέσου όρου βλ. Αριστοτέλους, *Αναλυτικά Πρότερα*, Α 23, 40 b 23 κ.ε. και συναφώς βλ. *Τοπικά*, Α 14.

2. Βλ. Ν.Κ. Ψημμένου, *ό.π.*, σσ. 42-47, τη διαίρεση της νεοελληνικής φιλοσοφίας σε τρεις περιόδους, την προκορυδαλική, την κορυδαλική και την μετακορυδαλική περίοδο.

